

Az ENSZ Emberi Jogok Biztosának nyilatkozata

rövidített változat

2021.

A WHO már a Covid-19 járvány korai szakaszában figyelmeztetett, hogy a lelki egészség-válság elhárításához jelentős befektetésekre van szükség.

A járvány nem mindenkit érint egyformán, s ebben nem kivétel a lelki egészség sem. Egyebek között bizonyos demográfiai csoportok, mint az idősek, a gyermekek és serdülők és a nők, valamint az olyan hátrányos helyzetű csoportok, mint a fogyatékosokkal élők, az LGBTI-személyek és a migránsok azok, akik súlyosabban érintettek.

A lelki egészség-rendszerek mint az emberi jogsértések régóta fennálló forrásai:

Míg a járvány előidézte nyomás új keletű, addig a lelki egészség helyzete és a szolgáltatások hiánya már a régóta elhanyagolt emberi jogi problémák közé tartozik. A lelki egészséggel összefüggő problémák okozta szenvedés és gazdasági teher ellenére a WHO európai régiójában a lelki egészségre fordított összeg 2019-ben a teljes egészségügyi ráfordítás mindössze 1%-át tette ki, s annak is a nagyobb része a pszichiátriai kórházakhoz került. Az utóbbi évtizedekben előtérbe került a lelki egészség emberi jogi alapú, holisztikus és pszichoszociális értelmezése, ám számos tagállamban ez a megközelítés még mindig ellenállásba ütközik, s továbbra is túlsúlyban van a redukcionista, biomedicinális paradigma. **(Megjegyzés: ez nálunk épp fordítva igaz, mi mindent megtennénk, de az EU aggályoskodik, a kiváltás területén RI-PÉF).**

A mentális problémákkal és/vagy pszichoszociális fogyatékosággal élő személyek emberi jogait rendszerint két alapvető módon sértik meg. Emberi jogukat maguk a pszichiátriai szolgáltatások is sértik, mivel gyakran hajlanak a paternalizmusra, a kényszerítésre és az intézményesítésre. Másodsorban, nem jutnak hozzá ahhoz a szolgáltatáshoz, amelyre ahhoz van szükségük, hogy az elérhető legmagasabb egészségügyi nívón élhessenek. Ebben az összefüggésben ne feledjük, hogy az erre való jog számos más emberi jog megvalósulásának függvénye, nevezetesen azoké, amelyeket az ENSZ CRPD-je foglal magába.

A kényszerítés mint az emberi jogi sérelmek tartós forrása:

Egy Bulgáriában tett látogatása után született jelentésben az egyik Európai Bizottság (CPT) leírja, hogy az ápoló személyzet módszeresen és széles körben bántalmazza a pszichiátriai gyógyintézetekben levő betegeket. Bár ez a példa különösen felkavaró, ne feledjük, hogy hasonló intézetek és a kényszerítést magától értetődőnek tekintő gyakorlatok, a legtöbb tagállamban előfordulnak, erre utal például egy nemrég közzétett -a máltai kórházakkal foglalkozó- jelentés is.

2019-ben az Európa Tanács közgyűlése egyhangúlag fogadta el azt az úttörő határozatot, amely a pszichiátriai intézetekben előforduló erőszak cselekedeteket tiltja, rámutatva, hogy az erőszaknak kitett személyek száma Európában továbbra is növekszik.

Álláspontom szerint a mentális problémákkal küzdő személyek esetében a tájékozott beleegyezés nélkül végzett beavatkozások az emberi jogok megsértésének, egyes esetekben egyenesen kínzásnak minősülnek. E minősítés részben a CRPD 2008-as életbe lépésének, részben a civil

társadalom, elsősorban a mentális problémákat és pszichoszociális fogyatékossgot saját bőrükön tapasztaló személyek azon erőfeszítésének köszönhető, hogy mint tapasztalt személyek, részük legyen a szakpolitikák kialakításában. Ez a megközelítés lassan az orvos társadalomban is érvényesül.

Ebben az összefüggésben igen sajnálatos, hogy az Európa Tanácsban továbbra is napirenden van az ovidói egyezmény kiegészítése, amelyben elavult, biomedicinális szemlélet tükröződik, amely a mentális egészséget a mentális zavarokra korlátozza, s felhatalmazná az orvosokat, hogy a beleegyezésük nélkül, erőszakkal kezeljenek egyes személyeket, s gyakorlatilag nem szab időbeli határt az ilyen elhelyezésnek vagy kezelésnek. Mindaddig figyelmen kívül hagyták a parlamenti közgyűlés, több ENSZ-testület, köztük a CRPD munkacsoport és a pszichoszociális fogyatékossggal élő személyek egyöntetű tiltakozását, valamint a saját elutasító álláspontomat.

Felszólítom a tagállamokat, hogy ne támogassanak nemzetközi szinten ilyen kezdeményezéseket (gyakorlatot)!

Hogyan tovább?

E megfontolások fényében több tagállamban, például Írországban és az Egyesült Királyságban megkezdődött a mentális egészségre vonatkozó törvények felülvizsgálata. Ehhez abszolút szükséges az érintett személyek bevonása, hiszen a vitából való kizárásuk az emberi jogok számos sérelmével jár. A CRPD (3) cikkelye értelmében ez általános kötelezettségnek is minősül. Biztosítani kell, hogy a mentális problémákkal és/vagy pszichoszociális fogyatékossggal küzdő személyek, köztük a gyermekek, beleszólhassanak az egészségükre vonatkozó döntésekbe, ha kell támogatott döntéshozatal keretében. Így lehet elérni, hogy a pszichiátriai ellátás szabad és tájékozott beleegyezésen alapuljon.

Az intézmények bezárását hivatalom már régóta szorgalmazza, aminek első lépése a további elhelyezések azonnali beszüntetése.

Továbbá prioritás a kényszerintézkedések csökkentése a pszichiátriai ellátásban, ideértve az elzárást és a sürgősségi gyógykezelést.

A végső cél az intézeti elhelyezésnek egy olyan gyógyítást elősegítő és közösségi alapú modellel való felváltása, amely elősegíti a társadalmi befogadást és egy sor emberi jogi alapú kezelési és pszichoszociális támogatási lehetőséget nyújt. Ennek különböző formái lehetnek: ún. peer-support vagy támogatói hálózat, a páciensek jogvédelme, személyes ombudsman, gondos tervezés, közösségi krízismegoldás vagy nyílt párbeszéd. Lényeges, hogy ne stigmatizálja a környezet azokat, akik mentális problémáik miatt keresnek segítséget, legyen szó iskolai vagy munkahelyi környezetről vagy az alapfokú orvosi ellátásról. Számos ígéretes próbálkozást látunk Európában és világszerte is, projektek és kutatások folynak a közösségi alapú vagy gyógyulásra orientálódó mentális szolgáltatásokkal kapcsolatban, ilyen például a Horvátországban, Montenegróban, Észak-Makedóniában, Bulgáriában és Romániában folyó RECOVER-E projekt. Tudatában vagyok annak is, hogy az új ellátási technikák egyszerre jelentenek lehetőségeket, de kockázatokat is a mentális egészségre nézve, lásd erre vonatkozóan az emberi jogokkal és a mesterséges intelligenciával kapcsolatos általános ajánlásaimat.

A COVID-19 járvány nyomán különösen fontosnak látom, hogy a tagállamok fokozott figyelmet fordítsanak a gyermekek és serdülők mentális egészségére.

A mentális egészségügy reformja rendkívül nehéz feladat, részben az igen összetett problémák, részben a közösen kialakított nemzetközi sztenderdek és a valóság között tátongó hatalmas szakadék miatt. A járvány jó alkalmat kínál arra, hogy közös erőfeszítéssel átalakítsuk a mentális egészségügyi szolgáltatásokat, irányítóként az emberi jogi megközelítést használva.

DUNJA MIJATOVIĆ

Commissioner of Human Rights, Council of Europe